

Deel III: GREPEN UIT BAKKERS LEVEN 1:

1.

Grepen uit Bakkers leven (1956-1963) [overgang hoofdstuk 4 naar 5]

DE 'AUTONOMIE', HET NVV EN ANDERE ANEKDOTES

Paul de Groot zag als zijn opvolger Piet Bakker: een onderwijzer uit Ammerstol die in het Dagelijks Bestuur belast werd met het bedrijfswerk. Het *BVD-Maandoverzicht* van november 1958 meldt dat hij in Enschede had betoogd dat de oprichting van de EVC de grootste fout was die in de oorlog was gemaakt. Of de 'tegenwoordige partijvijanden' Koejemans en Wagenaar die fout destijds bewust hadden gemaakt, kon Piet Bakker niet beoordelen¹. Hij behoorde tot de drieënnegentig slachtoffers van de treinramp bij Harmelen van 8 januari 1962. Bakker² 'We zaten die dag boven in Felix Meritis met het Dagelijks Bestuur. "Heb je gehoord op de radio..." Hij kwam niet, en we kregen steeds minder animo om te beginnen. Op een gegeven moment werd duidelijk dat hij in die trein zat en tot de verongelukten behoorde. Harry Verheij zei: "Ik ga naar Ammerstol" en ik reed met hem mee. Tijdens de begrafenis goot het. Het kerkhof lag aan een weg, die blank stond. Paul de Groot zou spreken, hadden we beslist. Hij stond bij zijn auto, met chauffeur Arie Brouwer, een vijfhonderd meter verderop. Het overlijden had De Groot aangegrepen, en hij voelde zich niet goed. De nacht tevoren had ik bedacht dat het kon misgaan en had ik een speech gemaakt. Harry keek vragend naar mij, ik had erop gerekend. Iedereen was gesteld op Piet, een moordkerel.' De Groot meldde zich vele maanden ziek.

Ter wille van de 'eenheid in het NVV' had de CPN haar posities in de EVC geofferd. In 1963 had een 'loonexplosie' plaats, die begon bij een actiecomité van 'georganiseerden en ongeorganiseerden'. Die 'ongeorganiseerden' waren meestal de door het NVV geweigerde communisten, in dit geval bij de Amsterdamse Droogdok Maatschappij. De CPN had een duurzame oriëntatie op het NVV, welke kruip- en sluiptwegen er vanwege de BVD en de NVV-leiding ook gevolgd moesten worden. Bakker kon de Kamer melden dat de eensgezindheid nog nooit zo groot was geweest³: 'Karakteristiek voor vele acties is, dat er geen verschil is tussen de communistische arbeiders en de socialistische bedrijfskaders van het NVV en die van

de confessionele bonden. Integendeel, ze treden gezamenlijk en op dezelfde manier op en zuigen daarbij alle andere arbeiders mee.’ Dat jaar zag de Socialistische Werkers Partij (SWP) van Wagenaar af van hernieuwde deelname aan de verkiezingen, terwijl de oude EVC werd opgeheven. Dat schiep ruimte voor de CPN die bij de verkiezingen van 1963, voor het eerst sinds 1948, weer een zetel won voor Hoekstra. In september 1964 kondigde De Groot aan dat de CPN een nieuwe voorzitter moest kiezen ‘om met een schone lei te beginnen’. Hij wilde zich wijden aan ‘een leerboek voor de aankomende communistische jeugd’: dat werden de twee delen van *De Dertiger Jaren* (1965-1967). De opvolging door Hoekstra zou vier jaar op zich laten wachten.

De Groot had op 18 juli 1963 met *Over de geschillen in de communistische beweging* een nieuwe koers gepresenteerd⁴. De partijen van de Sovjet-Unie (CPSU) en China (CPCh) stredden wereldwijd om de hegemonie en vormden, of kochten, personen en fracties in de zusterpartijen. De Indonesische zusterpartij PKI, waarmee de CPN zich verbonden voelde, sympathiseerde met de Chinese partij: omdat die Aziatisch was, omdat Indonesië een grote Chinese bevolkingsgroep had en omdat haar strategie op de boerenbevolking had berust. De Groot hekelde het optreden van de Russische partij jegens de Chinese, en het ‘ontoelaatbare rassensentiment’ van Chroesjtsjov. De Groot maakte zich zorgen om de PKI die door het schisma tussen Moskou en Peking vermalen kon worden. De CPN moest zich volledig afschermen: ‘Vakanties, persoonlijk bezoek, cocktailparty’s op ambassades en dergelijke kunnen misbruikt worden voor individuele beïnvloeding van leden van ons partijbestuur.’ De CPN moest slechts via het Dagelijks Bestuur contact onderhouden met andere partijen en met de PKI. De CPN was de enige westerse partij met deze opstelling. Ze had trouwens een dubbele bodem: ze promoveerde de CPN tot een Nederlandse partij, die zich niet hoefde te bezinnen op de stalinistische voorgeschiedenis. Ook provincialisme, zoals het negeren van de voortgezette kritiek van Chroesjtsjov op Stalin op het XXIIste CPSU-congres van 1961, maakte er deel van uit. Niettemin nam de CPN radicaal afstand van het ‘marxistisch-leninistische’ gedachtegoed, en ze ontwikkelde debatten met andersdenkende partners over religiekritiek, kunst, democratie, marxisme en cultuur. Bakker werd in de Kamer steeds minder bejegend als vazal van Moskou.

Arthur Stam schrijft in *De CPN en haar buitenlandse kameraden* (2004) dat Bakker sceptisch werd over de Sovjet-Unie in deze periode⁵. De historicus Toon de Jonge legde daarvan getuigenis af. Toen hij in 1964 de CPN wilde verlaten, had hij volgens zijn *Stalinistische*

herinneringen een aangenaam gesprek: ‘Marcus Bakker, die op vergaderingen wel eens weerstanden wekte door zijn fanatieke en rechtlijnige manier van discussiëren, was in persoonlijke gesprekken open en vriendschappelijk. Wat Marcus zei kwam er in hoofdzaak op neer, dat ik de leer van de partij vooral niet te eng moest opvatten: het marxisme, mits ruim genoeg opgevat, liet ruimte genoeg voor allerlei denkbeelden. Hij distantieerde zich zeer sterk van de Sovjet-Unie waar van het marxisme een karikatuur gemaakt werd (de DDR was volgens hem nog veel erger: “dat is nog eens een karikatuur van de Sovjet-Unie”). Ik voelde wel, dat ik zelfs in de ruime zin van Marcus al geen marxist meer was; maar zijn kritiek op de Sovjet-Unie sprak me aan en gaf me het gevoel dat ik de partij niet mocht verlaten op een moment dat zij kennelijk bezig was zich te vernieuwen.’ Ondanks het prolongeren van ideologische taboes veranderde het een en ander. Theun de Vries kon in de *Vereniging Nederland-USSR* (Vernu) melden de Sovjetleugens zat te zijn, zonder de partij te hoeven verlaten. De CPN mat zich een minder krap zittend ideologisch keurslijf aan. Op het symposium ‘De uitdaging van het marxisme’ van februari 1965 nam Bakker ‘marxisme en christendom’ voor zijn rekening⁶. De persoonsverheerlijking van Stalin duidde hij als een overblijfsel van Russische religieuze tradities ‘die niets met marxisme te maken hebben’. De Groot zou in *De Dertiger Jaren* principieel afstand nemen van het antisemitisme in de Sovjet-Unie⁷. De CPN distantieerde zich volgens Stam fors van de Sovjet-Unie.

GESCHIEDSCHRIJVING OVER PARTIJ IS GEEN ZAAK VAN DE CPN-LEIDING

Bakkers ‘Enige overdenkingen bij Maisky’s herinneringen’ berust, samen met een recensie uit het *Handelsblad* van W.K., als een ‘vondst’ in het IISG-archief⁸. Bakker had zijn betoog voor *Politiek en Cultuur* op 20 januari 1965 ingeleverd bij Jaap Wolff: hij hoorde er nooit meer iets van en heeft er niet meer naar gevraagd. Op het archiefexemplaar schreef hij: ‘wegens bezwaren [van wie? stellig van P. de Gr., die het van de redactie te lezen kreeg, waarsch.] nooit geplaatst’. Maisky was een Sovjetdiplomaat die in Londen van dichtbij had meegemaakt wat er was gebeurd rond het Non-Agressie Pact van 1939 tussen Hitler en Stalin. Het boek maakte Bakker duidelijk dat de waardering voor dit Pact steeds was gewijzigd: de actuele situatie bleek bepalend voor een oordeel. Ook ‘marxisten’ legden accenten die door hun strijdpositie werden bepaald: daarom kon ‘geen marxist ooit uitgaan van de eigen onfeilbaarheid’. Dat moest dan ook gelden voor communistische partijen, die op congressen via ‘zelfkritiek’ wel eens tot een herwaardering kwamen van eerder ingenomen standpunten.

Bakker wierp de vraag op of geschiedschrijving door een Communistische Partij *als zodanig* dan wel juist kon zijn. Bakker dacht hierbij aan de partij van de Sovjet-Unie: het leerboek over haar geschiedenis, met bijdragen van Stalin, had lang als het ‘juiste’ gegolden. Na de kritiek op Stalin, kwam er een herschrijving met andere conclusies. In de hernieuwde versie waren weer wijzigingen aangebracht: ‘Kan een collectief lichaam, gekozen voor actueel politiek leiding geven, zijn naam geven aan een werk over de geschiedenis, die men niet geheel kent maar bezig is steeds beter te kennen? Loopt men niet het gevaar de onderzoeken van marxistische historici te belemmeren die, als goede partijleden, voor de vraag komen te staan wat zij aan moeten met bepaalde conclusies die ze naar hun inzicht hebben getrokken, maar in strijd zijn met het handboek van dat ogenblik.’ Het Dagelijks Bestuur had evenwel *De CPN in de oorlog* gefiatteerd, waartegen Bakker, zij het in het algemeen, thans bedenkingen formuleerde. Bakker: ‘De gedachte over individuele beoordeling van geschiedenis voelde ik als een bevrijdende gedachte. Toen ik dat voor mezelf had geformuleerd was het niet van belang of het gepubliceerd zou worden.’ Bakker ging de strijd uit de weg. Hij kreeg zijn inzicht gelijktijdig met de oudere communist Jorge Semprún, die dit naar aanleiding van de kwestie-Slansky, zijn Tsjechische kampgenoot uit Buchenwald, in 1964 aan de orde stelde in de illegale partijleiding van de PCE. Dolores Ibarruri, de legendarische *Passionaria* uit de Spaanse Burgeroorlog, krijste hem toe dat hij een verrader was. Semprún durfde twifelen aan de heilige autoriteit van de communistische geschiedschrijving, en werd uit de partij gestoten. Semprún schreef later *Autobiografía de Federico Sanchez* (1977), die zijn bevrijding van het ‘stalinisme’ als onderwerp heeft⁹.

¹ BVD-Maandoverzicht November 1958, via internet in te zien op www.stichtingargus.nl.

² Gesprekken van de auteur met Marcus Bakker, Archief Leo Molenaar (ALM).

³ In een scholingsmap over de EVC en de partijstrijd. Kamerbijdrage van oktober 1963. AMB.

⁴ Paul de Groot, *Over de geschillen in de communistische beweging*, CPN-brochure 1963.

⁵ Arthur Stam, *De CPN en haar buitenlandse kameraden*, 2004. A.A.de Jonge, *Stalinistische Herinneringen*, p. 117.

⁶ Marcus Bakker, ‘Marxisme en christendom’ in *De uitdaging van het marxisme*, februari 1965.

⁷ Paul de Groot, *De Dertiger Jaren*, twee delen uit 1965 en 1967, Deel 1. WLM.

⁸ Marcus Bakker, *Enige overdenkingen bij Maisky's herinneringen* berust, samen met een recensie over Maisky uit het *Handelsblad* van W.K. (Wim Klinkenberg): een echte 'vondst' in het IISG-archief van de CPN. Dit geweigerde artikel komt op WLM te staan.

⁹ Jorge Semprún schreef hierover de *Autobiografía de Federico Sanchez* (1977), die zijn bevrijding van het 'stalinisme' als onderwerp heeft.